

II. АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУСПІЛЬНОЇ ГЕОГРАФІЇ ТА КРАЇНОЗНАВСТВА

УДК 911.3:32

Заваріка Галина Михайлівна
кандидат географічних наук,
доцент

Східноукраїнський національний університет імені
Володимира Даля, м. Сєверодонецьк, Україна,
e-mail: Dgalina_10@mail.ru

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБГРУНТУВАННЯ КОНФЛІКТНОЇ МОДЕЛІ СУСПІЛЬСТВА

Мета. Надати теоретичне обґрунтування конфліктній моделі суспільства.

Методика дослідження полягає у поєднанні емпіричних (спостереження, порівняння) та теоретичних (систематизація та класифікація) методів наукового пізнання. В процесі написання статті також використовувались історичний метод та узагальнення отриманих результатів. Особливе значення має аналіз впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на виникнення конфлікту.

Результати. Надано характеристику конфліктної ситуації, етапів конфлікту та їх видів. Проаналізовано точки зору на це питання науковців та визначено, що серед вчених немає єдиного погляду на природу і сутність конфлікту. Виявлена роль географів в дослідженні теорії конфліктів. Встановлено, що постконфліктний період має особливе значення для нормалізації взаємовідносин сторін.

Наукова новизна. Узагальнено і доповнено особливості конфліктної моделі з точки зору суспільної географії.

Практична значимість полягає в ознайомленні з міжнародним досвідом дослідження конфліктних ситуацій для вивчення цієї проблеми в нашій країні. Розвиток геоконфліктології як напрямку суспільної географії.

Ключові слова: конфлікт, модель, ситуація, постконфліктний період, суспільство.

УДК 911.3:32

Заварика Галина Михайловна,
кандидат географических наук,
доцент

Восточноукраинский национальный
университет имени Владимира Даля,
г. Северодонецк, Украина,
e-mail: Dgalina_10@mail.ru

ТЕОРЕТИЧЕСКОЕ ОБОСНОВАНИЕ КОНФЛИКТНОЙ МОДЕЛИ ОБЩЕСТВА

Цель. Предоставить теоретическое обоснование конфликтной модели общества.

Методика исследования заключается в сочетании эмпирических (наблюдение, сравнение) и теоретических (систематизация и классификация) методов научного познания. В процессе написания статьи также использовались исторический метод и обобщение полученных результатов. Особое значение имеет анализ влияния внешних и внутренних факторов на возникновение конфликта.

Результаты. Охарактеризованы конфликтная ситуация, этапы конфликта и их виды. Проанализированы точки зрения на этот вопрос ученых и определено, что среди них нет единого взгляда на природу и сущность конфликта. Исследована роль географов в изучении теории конфликтов. Установлено, что постконфликтный период имеет особое значение для нормализации взаимоотношений сторон.

Научная новизна. Систематизированы и дополнены особенности конфликтной модели с точки зрения социальной географии.

Практическая значимость заключается в ознакомлении с международным опытом исследования конфликтных ситуаций для изучения этой проблемы в нашей стране. Развитие геоконфликтологии как направления социальной географии.

Ключевые слова: конфликт, модель, ситуация, постконфликтный период, общество.

УДК 911.3:32

Zavarika Halyna Mykhailivna,
Candidate Of Geographical Sciences,
Associate Professor

East Ukrainian National University named
after Volodimir Dahl, Severodonetsk,
Ukraine, e-mail: Dgalina_10@mail.ru

THE THEORETICAL JUSTIFICATION OF THE CONFLICT MODEL OF SOCIETY

Goal. Provide theoretical justification conflict stsspilstva model.

Methods of study is a combination of Empirical (observation, comparison) and theoretical (systematization and classification) methods of scientific knowledge. In the process of writing also used the historical method and generalization of the results. Of particular importance is the analysis of the impact of external and internal factors in conflict.

Results. The characteristic of conflict, conflict and stages of their species. The analysis points of view on this issue and scientists determined that among scientists there is no single view of the nature and essence of the conflict. The role of geography in the study of the theory of conflict. Established that the post-conflict period is of particular importance for the normalization of relations between the parties.

Scientific novelty. Overview and features added by the conflict model in terms of social geography.

The practical significance is to familiarize with international experience research conflicts to study this problem in our country. Development Geoconflictology a direction in social geography.

Key words: conflict model, the situation post-conflict society.

Постановка проблеми. Зі збільшенням рівня складності кризових ситуацій і пов'язаних з цим витрат необхідність запобігання конфліктів стає як ніколи актуальною. Однією з глобальних проблем сучасного світу є наявність конфліктів. Генеральний секретар ООН Кофі Анан зазначав: «Якщо уряд і народ певної країни насправді не прагнуть вирішити проблеми, що можуть спричинити конфлікт, навіть наймудріший і найдоброзичливіший чужинець не зможе допомогти їм у цій справі» [3].

Хронологічний аналіз конфліктів свідчить про актуальність дослідження цього питання, оскільки, нажаль, взаємовідносини в світі відбуваються не тільки мирним шляхом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми конфліктів, криз і воєн традиційно були центральними темами в роботах багатьох відомих міжнародників, істориків і політологів. Однак не можна сказати, що про конфлікт написано все. З розвитком науки про міжнародні відносини і конфліктології як її окремого напрямку число питань - в першу чергу пов'язаних з природою конфлікту як суспільного і міжнародного феномена та

геоконфліктології - тільки зростає. А от саме географічних робіт з цієї проблематики недостатньо. В українській суспільній географії ця тема практично неопрацьована. Є політико-географічні дослідження М. Дністрянського, О. Скларської, Р. Сливки, в яких розглядаються питання, щодо необхідної структурної зрівноваженості геоетнополітичних процесів як передумови їхнього безконфліктного розвитку та сутності постмодерного підходу, який може допомогти у встановленні причин територіально-політичного конфлікту у Донбасі.

У дослідженнях вчених-міжнародників немає єдиної думки щодо визначення поняття «конфлікт». Різноманіття трактувань визначається неоднозначним розумінням природи цього явища. Єдине, про що можна сміливо сказати: воно притаманне всім аспектам суспільної життєдіяльності. Такі умови неминує стимулювали спалах інтересу до проблеми конфлікту в професійній літературі, особливо серед зарубіжних вчених.

Так, для вихідної класифікації конфліктів американська дослідниця М. Калдор вважала достатнім протиставити нові війни більш раннім за програмними цілями методам ведення бойових дій, а також шляхів їх фінансування. О'Хенлон стверджує, що в ХХІ ст. буде набагато менше насильства у відносинах між державами, ніж в попередньому. Аналіз сучасних конфліктів показує, що війни в розумінні Карла фон Клаузевіца відходять у минуле. Збройний конфлікт пов'язують із соціальним (або асоціальним) оточенням [7].

С. Калівас вважає, що відмінність між конфліктами в ході і після закінчення «холодної війни» можна в більшій мірі пояснити зникненням доступних концептуальних категорій, ніж реальними глибокими протиріччями. Інші автори, навпаки, відносять сучасні конфлікти до абсолютно нових явищ, які вимагають переосмислення та розробки нетрадиційних теорій.

Д. Джун вважає, що міжнародна допомога та інтервенція «світової спільноти» загострюють конфлікти. «Мафіозні економіки і триваючі протягом значного часу внутрішні конфлікти, - пише він, - часто є результатом міжнародного втручання, яке відбувається в ім'я встановлення і розвитку ринкових структур та демократії». У конфліктах нового покоління чільне місце займають польові командири, які можуть прагнути до розв'язування війни з матеріальних, національно-етнічних, ідеологічних чи інших причин.

Поширеною причиною конфліктів дослідники вважають боротьбу за природні ресурси. Т. Сандлер зазначає, що сьогодні саме територіальні суперечки і зіткнення з приводу ресурсів найчастіше представляють найбільш «живильне середовище» для громадянських війн і міждержавних конфліктів. Відповідно до досліджень Світового інституту природних ресурсів, до 2050 року населення земної кулі зросте до 9 млрд. чоловік, а промислове виробництво зросте в чотири рази. Обмеженість ресурсів досягне катастрофічного рівня. А це, як вважають Дж. Максвелл і Р. Рёвені, в першу чергу відіб'ється на слабо розвинених країнах - в них мало розвинений

інститут власності, немає достатніх коштів для проведення наукових досліджень, вони в більшій мірі залежать від власної екосистеми [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні ми стикаємося з новими видами загроз безпеки вищого рівня, для усунення яких потрібні нові підходи і стратегії.

Хоча в ХХІ ст. конфлікт набуває ряд нових рис, його сутнісні характеристики багато в чому залишаються стійкими. Трансформація міжнародної системи визначає при цьому природні зміни особливостей збройних зіткнень нового покоління. Внутрішньодержавні і асиметричні конфлікти займають сьогодні в міжнародній політиці більш чільне місце, ніж те, що було характерно для ХХ ст. і більш ранніх історичних періодів. Набагато помітніше проявляє себе міжнародна конфліктність, що має релігійно-етнічну, економічну і екологічну природу.

Теоретичне дослідження конфліктної моделі суспільства є актуальним питанням суспільної географії, напрацювання якого можуть бути використані в геоконфліктології.

Формулювання цілей статті. Теоретичне дослідження конфліктної моделі суспільства є метою даної статті.

Виклад основного матеріалу. Реальне життя набагато складніше будь-яких схем і припускає таку взаємодію індивідів, груп, організацій, інститутів, у процесі якої мають місце співробітництво, суперництво, розбіжність інтересів, цінностей, ненависть, боротьба, конфлікт. Роль конфліктів у тім, що вони найбільш гостро сигналізують суспільству про виникаючі розбіжності, протиріччя і стимулюють практичні дії для своєчасного подолання наявних проблем. На думку Р. Дарендорфа, автора конфліктної моделі суспільства, головне питання в конфліктах — це хто і в якому вигляді розпоряджається ресурсами, у чийх руках влада, що дозволяє одній групі людей розпоряджатись діяльністю інших. Всі міжнародні конфлікти можна розділити на види: міжнародна криза; конфлікт малої інтенсивності; тероризм; громадянські війни та революції; війна.

Теорії конфліктів в основному склалися в ХІХ–ХХ ст., їх автори обґрунтували три основних підходи до розуміння і ролі конфліктів у суспільстві:

1. Визнання принципової неминучості і непереборності життя, та провідної ролі конфліктів у суспільному розвитку; цей напрямок представляють Г. Спенсер, Л. Гумплович, К. Маркс, Г. Моска, Л. Козер, Р. Дарендорф, К. Боулдинг, М. Бакунін, П. Лавров, В. Ленін і ін.;

2. Неприйняття конфліктів, що виявляють себе як війни, революції, класова боротьба, соціальні експерименти, визнання їх аномаліями суспільного розвитку, що викликають нестабільність, порушення рівноваги в соціально-економічній і політичній системах; прихильниками даного напрямку є Е. Дюркгейм, Т. Парсонс, В. Соловйов, М. Ковалевський, М. Бердяєв, П. Сорокін, І. Ільїн;

3. Розгляд конфлікту як одного з багатьох видів соціальної взаємодії і соціальних контактів поряд з конкуренцією, солідарністю, кооперацією, партнерством; виразники цього напрямку Г. Зіммель, Л. Козер, М. Вебер, Р. Парк, Ч. Міллз, Б. Чічерін та ін.

Специфіка конфлікту полягає у тому, що він є контрпродуктивним, в процесі його дії ускладнюються або і взагалі унеможливаються функції відтворення та виробництва матеріальних і духовних цінностей. Тому конфлікт входить у протиріччя із політикою, так як її основним показником є прийняття рішень, що безумовно базується на узгодженій взаємодії людей.

Дослідженням конфліктів почали займатися і географи. В результаті, у політичній географії став формуватися новий напрямок – геоконфліктологія.

Аналізуючи конфлікти між країнами в історичному періоді можна стверджувати, що причиною більшості з них був контроль над територією. Особливу роль мало панування на важливих географічних точках, таких як Суецький канал, Гібралтар та інші. Тобто географічне положення все ще відіграє важливу роль при визначенні зовнішньополітичних пріоритетів країни. Чим більше військова, економічна та політична сила держави, тим більше коло її геополітичних інтересів, впливу та втручання.

Деякі німецькі політичні географи скористалися геополітикою, щоб обґрунтувати «*Drang nach Osten*» (наполягання на Схід) своєї країни, а саме адаптацію концепції Мак Кіндера Карлом Хаустофером стосовно до германських стратегічних потреб. Європейські вчені передбачали зсув геополітичного балансу у східному напрямі, а саме Америка та Японія виходили на передові рубежі. Тому з'явилися наукові праці, в яких виступали за більшу єдність європейських країн. Так французький політичний географ Поль Деманжон ще напередодні другої світової війни пропагував об'єднання європейських країн [1].

З якої б то не було причини - прагнення до національної величч, ідеологічної реалізованості, релігійного месіанства або економічного підвищення – деякі держави дійсно прагнуть дістати регіональне панування або позиції в масштабах всього світу. Ними рухають глибоко укорінені, складні мотивації, які краще всього пояснюються фразою Роберта Браунинга : «...можливість людини дотягнутися до чого-небудь повинна перевершувати його можливість це щось схопити, інакше для чого ж існують небеса?» [1].

Неоднозначною є і сама теза про збільшення числа конфліктів. Щорічно в рамках журналу з досліджень світу проводиться моніторинг кількісних і якісних змін конфлікту. На основі аналізу збройних зіткнень з початку нинішнього сторіччя і до кінця 2004 р була виведена зворотна залежність: відповідно до емпіричних даних було підтверджено тезу про зменшення в майбутньому чисельності конфліктів. Дослідник Д. Сміт також зазначає, що число озброєних конфліктів різко зросло на початку 1990-х років, а потім стабілізувалося і навіть стало скорочуватися.

Це дало привід дослідниці М. Кальдор проголосити «кінець воєн між державами». Р. Каплан також підрахував, що після закінчення «холодної

війни» велике число великих конфліктів (в середньому 28 в рік) мало внутрішній характер: найчастіше ці держави виявлялися нездатними виконувати навіть самі основні свої функції. Проте далеко не всі дослідники згодні з твердженням про те, що цей феномен є новим в характеристиці конфлікту. Так, У. Айрес зазначає, що, навпаки, період після закінчення «холодної війни» характеризується великими успіхами у завершенні конфліктів, особливо мирними засобами, з огляду на більш благодатний ґрунт для мирних зусиль світової спільноти. Як приклади він наводить Боснію, Косово і Курдистан [7].

Сьогодні ж ми знову спостерігаємо стрімке загострення конфліктів по багатьом точкам світу, що не відповідає прогнозам багатьох вчених.

Важливим поняттям при дослідженні конфліктів є «постконфліктний період». Насамперед, відзначимо, що в науковій літературі термін «конфлікт» (з лат. *conflictus* – зіткнення) – представляє собою «особливий вид взаємодії, в основі якого лежать протилежні і несумісні цілі, інтереси, типи поведінки людей та соціальних груп, які супроводжуються негативними психологічними проявами». Відомий американський вчений А. Рапопорт вважає, що «створення загальної теорії конфлікту малоімовірно, якщо взагалі можливо, бо саме поняття «конфлікт» відображає існування дуже різних явищ, які підкорюються абсолютно різним принципам [6].

Виникнення конфліктів є об'єктивним і неминучим явищем. Адже життя – це постійний діалектичний процес виникнення проблем та їх наступного вирішення.

Більшість вітчизняних науковців-конфліктологів традиційно виділяють наступні етапи розвитку конфлікту:

1. Передконфліктна ситуація характеризується наявністю так званого латентного конфлікту, який полягає в тому, що в одного або декількох суб'єктів – потенційних опонентів – накопичується якась незадоволеність, яка призводить до зростання відповідної напруженості. Зовнішній прояв латентного конфлікту незначний, і стосується, як правило, непорозуміння, а також бажання припинити взаємодію всіх конфліктуючих сторін.

2. Інцидент – активні, зовні спостережувані дії, спрямовані на оволодіння предметом даного конфлікту. В інциденті при цьому виявляється межа терпимості напруги (енергетичний бар'єр) – рівень внутрішньої напруги, подолання якого і призводить до його ескалації.

3. Ескалація – наростання енергетики соціального конфлікту. Залежно від умов вона може здійснюватися по-різному: хвилеподібно, мляво, круто. При цьому учасники конфлікту обмінюються наростаючим числом вимог, які стають все більш жорсткими і емоційними.

4. Деескалація – зниження напруженості протиборчих сторін конфлікту, його загасання і перехід до мирного процесу. При цьому деескалація призводить до завершення конфліктних дій і відповідних протидій. Але, після завершення конфлікт все ж може початися заново, якщо не задоволені потреби протиборчих сторін.

5. Кульмінація – найвища точка ескалації відповідного конфлікту. При цьому кульмінація конфлікту виражається одним або декількома конфліктними епізодами такої інтенсивності і напруженості, що протидіючим сторонам конфлікту стає зрозуміло, що продовжувати його вже не слід. Тому саме з даного моменту учасники конфлікту вживають заходів до його вирішення, однак при цьому конфлікт все ж може бути дозволений ще до настання його кульмінації.

6. Завершення – визначення ціни конфлікту і ціни виходу з неї. Ціна конфлікту, як правило, це сума зусиль та енергії, витрачених на сам конфлікт.

7. Постконфліктний період – стадія наслідків конфлікту, які можуть мати позитивне або негативне значення [5].

Таким чином, постконфліктний період представляє собою останню стадію в динаміці конфлікту, коли ліквідуються основні види напруженості, а відносини між сторонами остаточно нормалізуються і починають переважати співпраця та довіра [2].

Постконфліктний період включає дві фази:

1. Часткова нормалізація відносин, яка характеризується наявністю негативних емоцій, що не дають можливості спокійно реагувати на дії протидіючої сторони. Для цієї фази характерні переживання, осмислення своєї позиції, корекція самооцінок, рівнів домагань, відношення до партнера, загострення відчуття провини по відношенню до нього. При такому завершенні конфлікту може настати постконфліктний синдром, що проявляється в напружених взаєминах колишніх учасників конфлікту, а при загостренні суперечностей між ними постконфліктний синдром може стати джерелом наступного конфлікту, причому з іншим об'єктом конфлікту, на новому рівні та з новим складом учасників;

2. Повна нормалізація відносин настає при усвідомленні сторонами важливості подальшої конструктивної взаємодії. На цьому етапі приходить пора підбиття підсумків, оцінки результатів і досягнутих або втрачених цінностей, відносин, ресурсів. Але за будь-якого розкладу закінчений конфлікт впливає як на учасників конфлікту, так і на соціальне середовище, в якому відбувався конфлікт. Наслідки конфлікту важливі для всіх [2].

Висновки. На сучасному етапі багато дослідників відзначають лавиноподібне зростання числа конфліктів в світовому масштабі. Причому більшість з них нині не є між-, а внутрішньодержавними: чисельність перших скоротилася, а других, навпаки, збільшилася.

Деякі вчені вважають, що роль економічного використання природних ресурсів набагато важливіша не з точки зору ініціювання, а скоріше для продовження конфлікту. Є країни, які і зараз залишають за собою право використовувати силу для захисту або захоплення спірних територій. І, нарешті, не дивлячись на революцію в сфері високих технологій, серйозним фактором для успішного економічного розвитку залишається контроль над ключовими природними ресурсами.

Природа сучасного конфлікту багато в чому визначається факторами військово-технологічних та інформаційних новацій, які створюють нові можливості для подолання конфліктності, але одночасно і підвищують в ряді випадків ризики для країн-учасниць конфлікту.

Відповідно до вищевикладеного, постконфліктний період представляє собою етап, на якому є певні підстави для залагодження конфлікту. Проте, для цього необхідні умови, зокрема, бажання ворогуючих сторін знайти порозуміння шляхом формування такої системи соціальної взаємодії, яка б гарантувала їх шляхи для подальшого розвитку та підвищення соціального добробуту.

Список використаних джерел

- 1.Бжезинский З. Великая шахматная доска. Господство Америки и его геостратегические императивы / З. Бжезинский .-М.: Междунар. отношения, 1999.-256 с.
- 2.Бандурка А.М. Конфликтология. [Електронний ресурс].- Режим доступу: [http://pidruchniki.com/16280414/psihologiya/vidkritiy_konflikt].
3. Хронология войн, военных конфликтов и битв XX века. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://historywars.info/Hronologija_vojn_4_XX_veka.html].
4. International relations in the late XX - early XXI century. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://ukrmap.su/uk-wh11/1330.html].
5. Міжнародні конфлікти: поняття, причини, засоби та методи врегулювання. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://pidruchniki.com/18800413/politologiya/mizhnarodni_konflikti_ponyattya_prichini_zasobi_metodi_vregulyuvannya].
6. Anatol Rapoport. Conflict in Man Made Environment. Baltimore, 1974. P. 70
7. Mary Kaldor. New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era. Cambridge: Polity, 2001. P. 6
8. Barry Buzan. Rethinking Security After the Cold War // Cooperation and Conflict. 1997. No 32. P. 6-21.
9. Morris Miller. Poverty as a Cause of Wars? // Interdisciplinary Science Review. 2000. No 25 (4). P. 282

Список использованных источников

- 1.Международные конфликты: понятие, причины, средства и методы урегулирования. [Электронный ресурс]. - Режим доступа:[Http://pidruchniki.com/18800413/ politologiya / mizhnarodni_konflikti_ponyattya_prichini_zasobi_metodi_vregulyuvannya].
- 2.Бандурка А.М. Конфликтология. [Електронний ресурс].- Режим доступу: [http://pidruchniki.com/16280414/psihologiya/vidkritiy_konflikt].
3. Хронология войн, военных конфликтов и битв XX века. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://historywars.info/Hronologija_vojn_4_XX_veka.html].
4. International relations in the late XX - early XXI century. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://ukrmap.su/uk-wh11/1330.html].
5. Міжнародні конфлікти: поняття, причини, засоби та методи врегулювання. [Електронний ресурс]. - Режим доступу : [http://pidruchniki.com/18800413/politologiya/mizhnarodni_konflikti_ponyattya_prichini_zasobi_metodi_vregulyuvannya].
6. Anatol Rapoport. Conflict in Man Made Environment. Baltimore, 1974. P. 70
7. Mary Kaldor. New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era. Cambridge: Polity, 2001. P. 6

8. Barry Buzan. Rethinking Security After the Cold War // Cooperation and Conflict. 1997. No 32. P. 6-21.
9. Morris Miller. Poverty as a Cause of Wars? // Interdisciplinary Science Review. 2000. No 25 (4). P. 282

References:

1. Bzhezinsky Z. The Grand Chessboard. American Primacy and its imperatives geogstrategicheskie / Zbigniew Brzezinski. M.: Internat. relationship, 1999.-256 p.
2. Bandurka A.M. Conflict resolution. [Electronic resource] .- Access: [http://pidruchniki.com/16280414/psihologiya/vidkritiy_konflikt].
3. Chronology of wars, conflicts and battles военных XX century. [Electronic resource]. - Access: [http://historywars.info/Hronologija_vojn_4_XX_veka.html].
4. International relations in the late XX - early XXI century. [Electronic resource]. - Access: [http://ukrmap.su/uk-wh11/1330.html].
5. International Conflicts: concept, causes, means and methods of settlement. [Electronic resource]. - Access mode :
[Http://pidruchniki.com/18800413/politologiya / mizhnarodni_konflikti_ponyattya_prichini_zasobi_metodi_vregulyuvannya].
6. Anatol Rapoport. Conflict in Man Made Environment. Baltimore, 1974. P. 70
7. Mary Kaldor. New and Old Wars: Organized Violence in a Global Era. Cambridge: Polity, 2001. P. 6
8. Barry Buzan. Rethinking Security After the Cold War // Cooperation and Conflict. 1997. No 32. P. 6-21.
9. Morris Miller. Poverty as a Cause of Wars? // Interdisciplinary Science Review. 2000. No 25 (4). P. 282